

EXOTISK DANS PÅ ROSOR OCH TÖRNEN

Notiser om ”Dagens öga”, en lysande sol(o)karriär, ett förödande storkrig, en typiskt manlig värld och ett djupt orättfärdigt domslut

av

Mats Parner

☒☒☒ Decennierna före ”skottet i Sarajevo” och det första av världskrigen kännetecknades i mångt och mycket av idyll nere i Centraleuropa, främst naturligtvis i mer besuttna kretsar. Det fanns en både naiv och utbredd tro på det kommande krigets terapeutiska verkan. Ja, att vägen till framtidsriket och den eviga freden gick via slagfältet var en dominerande föreställning inte blott hos obotliga krigsanhängare och notoriska PR-figurer; de stridsberedda soldaterna trodde i regel precis detsamma.

Faktum är att det unga Europas manliga befolkning drog i fält och grävde skyttegravar med en sång på läpparna i väntan på Äventyret, alltmedan sköna kvinnor i aftonsolens matta strålgång slängde höstblommor över sina hjärtans kära i de taktfast marscherande kolonnerna. ”*La belle époque*” var en tid av måttlösa illusioner och ohämmad framtidstro.

Med urladdningen i juli/augusti 1914 förändrades allt. Befolkningen i de krigförande länderna kom med ens att besjålas av extrem patriotism och chauvinism och av en främlingsrädsla, som i praktiken antog epidemiska former. Allt som avvek från gängse böjningsmönster uppfattades som extra skumt, och de mest bisarra rykten spreds oavbrutet med krigsvindarna. Nationalism, hysteri och spionmani gick hand i hand, fr a i Tyskland, England och Frankrike. Auktoriserade ”parasitjägare” hade glada dagar, och nästan ingen kunde andas ostört; enbart i Paris tvingades myndigheterna registrera cirka 10 000 ”förmodade spioner” pr månad under högkonjunkturen, samtliga uppjagade ur sina hålor av de oförvitligaste samhällsmedborgare...

”*Taisez-vous, méfiez-vous, les oreilles ennemies vous écoutent!*” (Knip käft och var hela tiden på din vakt, ty våra fiender tvättar öronen med spetsig tvål!) löd den öppenhjärtiga slogan som franske krigsministern Millerand lanserade med folkopinionens goda minne. Också kvinnorna var presumtiva förrädare. En januardag 1917 sköts Marguerite Francillard till döds efter att ha fungerat som kurir åt sin tyske älskare, och i mars samma år ställdes en mademoiselle Duffays inför exekutionsplutonen för att ha sålt militära hemligheter till sina kontaktmän i Berlin.

Tiderna var onda och förmågan att hålla balansen på slak lina inte allom given.

☒☒☒ Men om detta visste framtidsforskare, spåmän och alla vi andra lyckligtvis ingenting, när den välbeställda hattmakaren Adam Zelles förstfödda, lilla Margaretha Gertruida, slog upp sina mörka ögonglober i den holländska provinsen Friesland den 7 augusti 1876. Den nyfödda var en äkta glädjespridare, och konsten att tjusa, charma, trollbinda, slå an och förvrida andras huvuden (i synnerhet uniformerade mäns huvuden) skulle i ett senare skede bli hennes främsta tillgång i livet. Margarethas uppväxt bjöd på relativt få sensationer. Någon gång i övre tonåren ville hon, med föräldrarnas samtycke, utbilda sig till förskollärare, men därav blev tyvärr intet; lärosätets rektor förälskade sig i henne, med påföljd att hon – men inte han – förklarades ”icke önskvärd” i undervisningslokalerna.

I det läget beslöt sig unga fröken Zelle för att satsa all sin energi på man, giftermål och familj i nämnd ordning och svarade, mindre välbetänkt tvingas man nog säga, på en äktenskapsannons i en av landets större tidningar.

Den som annonserat, och gjort det i spritångornas töcken, skrev sig Rudolph MacLeod och var en från kolonierna på andra sidan jorden tillfälligt permitterad kapten i holländska armén, nära 40 år gammal och en rätt obehaglig typ. Det oaktat inledde det omaka paret Zelle/MacLeod en intensiv brevväxling och träffades en söndag på det berömda **Rijksmuseum** i Amsterdam med bl a Frans Hals, Vermeer och Rembrandt som vittnen.

Ett par dagar senare friade kapten Rudolph, och den 11 juli 1895 gifte sig den 18-åriga bruden med sin lätt gråmelerade officer.

Halvannat år senare föddes gossebarnet Norman, och uppe i det blå fortfor lyckans sol att avge idel värmande strålar. Men uppbrottets timme närmade sig oförtrutet: en disig vårdag i nådens år -97 blev familjens överhuvud åter inkallad under fanorna och beslöt sig för att träda i aktiv tjänst igen. Det betydde att de tre MacLeods, Rudolph med sin äkta hälft och nyfödd son, tvärt lämnade den invanda tillvaron i Holland för en osäkrare, men ekonomiskt långt mer gynnsam, existens på först Java och därefter Sumatra. Som väntat började äktenskapet ganska omgående att falla sönder i sina beståndsdelar. Kapten Mac trätte, skällde, grälade, levde rövare, använde fysiskt våld och uppträdde allmänt oborstat (såframt han nu inte borstade), men trots det växte familjen; i maj 1898 kom dottern Jeanne-Louise till världen.

Dock var katastrofen aldrig långt borta, och en sommarnatt följande år drabbades officersparet med full styrka. De båda barnen insjuknade som på givet tecken och led plötsligt alla helvetets kval med våldsamma kräkanfall, buksmärtor och konvulsiviska feberattacker. Tidigt nästa dag hade ettåriga J-L tillfrisknat, medan Norman, ännu bara två på sitt tredje, rycktes bort.

Enligt tillgängliga läkarutlåtanden hade barnen förgiftats. Den närmare orsaken har man aldrig kunnat fastslå, men troligtvis handlade det om rena hämndaktioner från någon av de inhemska tjänsteandarna eller från en av MacLeods underställda. Kaptenens aktier var föga eftertraktade och hans popularitet obefintlig. Betecknande nog gav han sin hustru skulden för sonens död.

☒☒☒ Efter nästan fem års oavbruten vistelse på öarna i Nederländska (ost)Indien återvände den illa sargade officersfamiljen till Europa i mars 1902. I realiteten hade äktenskapet upplösts för länge sedan, och kontrahenterna var hätska fiender. Den äldre av de två annonserade (ännu en gång...) i pressen och manade köpmännen att förvägra "lady MacLeod" kredit; själv tänkte han inte bidra till hennes extravaganser med ens en tiondels gulden. Dragkampen om fyraåriga Jeanne-Louise vanns även den av gamle Mac trots domstolsutslag i motsatt riktning. Men som alltid handlade det mesta sist och slutligen om pengar, kontakter och försörjningsmöjligheter.

Goda råd visade sig i den uppkomna situationen ytterst dyrköpta. Hattmakarens förstfödda var utbildad, medellös, utan nära vänner och i realiteten ställd på bara backar. I detta beckmörker vände Margaretha Gertruida av dunkla skäl sin håg mot Paris av alla ställen och städer. Sjunga kunde hon inte, än mindre spela teater, men hon kunde sitta modell för ryktbara porträttmålare och nödtorftigt sörja för sig den vägen. Hon gjorde så men ångrade sig prompt, vände åter och tog sats på nytt; modelljobben gav dessvärre ingen reell bärgning. I stället skulle hon från och med nu ge sig den "exotiska dansen" i våld.

Denna kulturellt och religiöst motiverade konststart hade vältrimmade infödingar excellerat i på Java, och den f d kaptenshustrun behövde inte göra stort mer än apa efter.

I februari 1905 debuterade "lady MacLeod" inför den parisiska offentligheten med akrobatiska dansövningar, som med förlov sagt var *erotiska* i avsevärt högre grad än *exotiska*. Succén blev formidabel, och i ett nu hade den (i dubbla hänseenden) blottställda skönheten hittat sin nisch. Det publika intresset för sin enkla varelse stegrade hon genom att med lätta penndrag förändra sin identitet. Mörkhyad och svartögd av födseln påstod hon sig ha vuxit upp i Indien som enda dotter till en vishetslärare och en blott 14-årig tempeldansös. Efter moderns bortgång hade den omsider så exotiska stängts in i guden Shivas tempel av barska präster och från bittida till sent tränats i dansernas heliga riter i årtal ... varav hennes otroliga fermitet och briljans. I tidernas skymning hade sedan en skotsk officer blivit djupt förälskad i hennes trolska väsen och forslat över den indiska dansgudinnan till civilisationens Europa.

Den stenrike industri- och museimannen Emile Guimet, boren expert på orientalisk konst, steg nu in på arenan och tog succédansösen under sina vingars beskydd. Fr a klargjorde han att den blivande stjärnan inte kunde uppträda som "lady MacLeod" i fortsättningen; ett säljande "*nom de guerre*" stod överst på monsieur Guimets dagordning. I nästa stund föddes **Mata Hari**. Det betyder ordagrant Dagens öga på malajiska och syftar på den uppåtgående solen.

Med "Shivas åkallan", "Den magiska blomman", "Subramanyas krigsdans" och en serie andra lika graciösa som elastiska paradnummer värmde nu detta glittrande Dagsöga sina (i huvudsak manliga) auditorier i ganska precis ett decennium.

Ja, fram till krigsutbrottet på hösten 1914 var Mata Hari en av kontinentens mest välkända och mest skandalomsusade personer. Hon fick uppträda på Folies Bergères i Paris och på La Scala i Milano, och hon framträdde som okrönt *Dancing Queen* även i Madrid, Wien, Padua, Monte Carlo och holländska Arnhem. Från och till drygade hon ut sina väl saltade arvoden genom att låta sig försörjas av diverse nyrika magnater, som tröttnat på sina kvinnliga livsledsagare. Hon prostituerade sig, också, i rent bokstavlig mening och tog rejält betalt för sina tjänster.

Med endast obetydlig överdrift skulle man kunna säga att Mata Hari var hela denna epoks lilla fästmö – eller åtminstone alla högre militärers obetingade favoritmö.

☒☒☒ Senvintern 1914 reste den obetingade glädjetösen till Berlin med stolta ambitioner att göra lycka på den renommerade Metropolteatern, där hon aldrig tidigare uppträtt. Pliktskyldigt signerades övliga kontrakt, och äntligen skulle tyskarna få sin nyfikenhet stillad med början en av de första kvällarna i augusti. Just då inleddes krigshandlingarna, och premiären fick skjutas på en oviss framtid. Den 4 augusti infann sig Mata Hari på teatern för att hämta ut sina juveler och pälsverk (till ett sammanlagt värde av hundratusentals kronor i dagens valuta) – men fann, till sin illa dolda förtvivlan, att precis allt hade konfiskerats. Som utlänning på tysk mark hade den rättmätiga ägaren inte någon talan. Ställd inför detta *fait accompli* valde sol(o)drottningen, för första gången på tio år, att återvända till Holland.

På sin mammas gata i nederländska Haag fick den bestulna och förorättade emellertid generös ersättning för de beslagtagna ägodelarna, låt vara på ett minst sagt okonventionellt sätt: bjuden på fest en vårafton 1916 träffade Mata Hari pressattachén vid tyska ambassaden, Karl Kramer, och ombads, helt diskret, att göra Kramers landsmän "ett par obetydliga tjänster" i kriget. Den exotiska skulle kort sagt bli tysk spion i agentsvängen! Förbindligt leende tackade hon ja, gavs täcknamnet "H 21", erhöll (följande vecka) ett rekordligt penningbelopp och ryckte sedan på sina dansaxlar: Mata Hari var ingen tyskvän och betraktade attachékulorna

uteslutande som ett väl- men senkommet skadestånd för trakasserier i Berlin. Karl K:s små flaskor med osynligt bläck dumpade hon för säkerhets skull i en av Amsterdams kanaler.

Bara några månader senare hade Mata Hari plötsligt gått och blivit allvarligt kär, enligt hennes många levnadstecknare för första och enda gången.

Föremålet för hennes brinnande låga var naturligtvis officer, denna gång av ädlaste rysk familj och lystrade till namnet Vladimir de Masloff. Själv var hon redan 39 på sitt 40:e och "Vadim" inte mer än 22, men känslorna var ömsesidiga, varför kapten Masloff utan dröjsmål föll ner på knä och anhöll om sin motparts händer. Stunden senare började agent "H 21", nu själagläd, att välva planer för sitt livs andra gifte. Men ingen glädje varar beständigt: följande vecka sårades hennes tillkommande svårt i striderna och hamnade på sjukhus i ett franskt terrängavsnitt, som militärt sett ansågs extra känsligt.

För att få tillstånd att besöka sin fallne hjälte tvingades Mata Hari konsultera en viss monsieur Georges Ladoux i Paris. Hon gjorde så och fick, av den tuffe Ladoux, ett nytt spionerbjudande snarlikt det tidigare (KK)förslaget i Haag – med den avgörande skillnaden att hon nu skulle gå *Frankrikes* ärenden. Ånyo tackade hon ja och denna gång utan biavsikter. Hattmakarens dotter behövde pengar för att imponera på Vadims familj och kunna gifta sig med dennas samtycke.

I överambitiöst nit tog hon genast tjuren vid hornen, vid bägge hornen, när hon av en händelse stötte samman med den tyske militärattachén Hans von Kalle i nästa sväng. Rutinerat bäddade hon in sitt offer mellan lakanen, tog rundligt betalt och började sedan, dilettantiskt, fråga ut Hr Kalle om tyskarnas närmaste krigsplaner. Självklart blev hon genomskådad på stående fot. De närmaste dagarna (och nätterna) sände von K hela serier av radiomeddelanden med ett chiffer, som han *visste*, att såväl engelsmän som fransmän redan hade knäckt. I dessa meddelanden lät han förstå att "H 21":an rent faktiskt stod på – tyskarnas lönelistor. När Fienden nåddes av det beskedet, skulle Mata Hari förmodligen oskadliggöras och hans egna slippa det problemet.

Så blev det också. Onsdagen den 14 februari 1917 fängslades den giftaslystna dansdrottningen av fransk säkerhetspolis utan att begripa vad som gått snett. I juli dömdes hon sedan till döden som spion i tysk sold i en politisk rättegång inte olik den mot Alfred Dreyfus några år tidigare. Genom den misslyckade "Nivelleoffensiven" i april hade Frankrike lidit enorma krigsförluster och behovet av syndabockar var utan tidigare motstycke.

Både landets underrättelse- och domstolsväsende tvingades helt enkelt *leverera* (som det heter på nutidssvenska). Det blev Mata Haris öde.

Tidigt på morgonen den 15 oktober sköts hon till döds i en glänta helt nära Paris. Endast två år senare avled Jeanne-Louise i hjärnhinneinflammation i en ålder av 21. Efter skilsmässan 1902 återsåg mor och dotter aldrig varann.

Mats Parner

